

Pregledni članak

UDK: 327.01

Primljeno u uredništvo: 10. listopada 2010.

Prihvaćeno za tisak: 15. studenog 2010.

Problemi stabilnosti u neorealističkoj teoriji međunarodnih odnosa

MLADEN PEMPER*

Sažetak

Autori koje ubrajamo u pobornike neorealističke teorijske perspektive nastojali su u svojim radovima objasniti pojave unutar međunarodnog sistema i njegove karakteristike koje se dovode u vezu s njegovom stabilnošću.

Proučavanje i objašnjenja stabilnosti međunarodnog političkog sistema predstavljaju jedno od središnjih područja kojem su usmjereni neorealisti bilo da se radi o integriranoj cjelini u okviru izgradnje teorije, kao što je to slučaj kod Waltza, ili posebnom području objašnjenja u pokušaju kreiranja okvira za razmišljanje o problemima rata i promjena u svjetskoj politici, kao što je to slučaj kod Gilpina. Problematika objašnjenja stabilnosti među autorima neorealističke teorijske perspektive predstavljala je, i predstavljat će, značajno područje teorijskog interesa, a zamijećen je i interes za proučavanje strukturalnog realizma od strane drugih teorijskih perspektiva kao što je to slučaj s npr. liberalnim institucionalizmom.

Ključne riječi: stabilnost međunarodnog sistema, komponente stabilnosti, ravnoteža snaga, velike sile, promjene sustava, distribucija sile.

* Mladen Pemper, magistar političkih znanosti iz područja međunarodnih odnosa

1. Uvod

Problematika stabilnosti u neorealističkoj teoriji međunarodnih odnosa ogleda se u više područja od kojih se prvo i najvažnije odnosi na problematiku teorijskih postavki u objašnjavanju funkcioniranja međunarodnog sistema i, samim time, njegove stabilnosti. Dakle osnovni problem neorealističke teorijske perspektive u izgradnji dosljedne teorije koja je u stanju dati odgovore na pitanja koja se tiču stabilnosti sistema ne leži isključivo u sferi stabilnosti, već teorije međunarodnih odnosa općenito i zato se problematika stabilnosti u neorealističkoj teoriji ne može izučavati parcijalno, već se pri proučavanju moraju uzeti u obzir i ostala neorealistička teorijska objašnjenja međunarodnog političkog života kao i dosezi drugih disciplina i perspektiva.

Sukladno spomenutom, Kindermann je u pravu kada, vezano za neorealizam, navodi da je prije bitnog napretka u našoj sposobnosti analiziranja i mogućeg predviđanja procesa političkih akcija unutar kompleksnih sistema, u koje spadaju npr. države i njezini temeljni podsistemi, potreban veći stupanj konkretne i gotovo institucionalizirane međudisciplinarnе suradnje.¹

Sljedeća područja u kojima je vidljiva problematika stabilnosti u neorealističkoj teoriji odnosi se na neslaganje u objašnjenjima stabilnosti između autora neorealističke teorijske perspektive, zatim neslaganja oko navedenog između neorealista i autora koji pripadaju drugim teorijskim perspektivama, dok posebno područje predstavljaju pitanja koja se tiču teorijskog predviđanja budućih događaja koji imaju veze sa stabilnošću sistema. Tu se kao primjer može navesti neoprostiva greška u predviđanju okončanja Hladnog rata od strane neorealista, na što se pokušalo odgovoriti da je to posljedica ograničenja koje je karakteristično i za druge teorije društvenih znanosti, a koje se ogleda u nemogućnosti predviđanja vremena događanja određenih pojava.²

Neorealističku teoriju karakterizira, osim strukturalnog pristupa, i systemsko razmišljanje koje stavlja u relaciju pojave i procese spram cjelovite strukture, zatim predstavlja istraživanu pojavu kao složeni sistem koji ima ulazne i izlazne signale kao i otvorenu mogućnost memoriranja i adaptacije, te konkretizira sliku istraživane pojave kao unutrašnje organiziranog i povezanog sistema s određenim vezama koje tvore istraživačke varijante.³

Tijekom proučavanja međunarodnog političkog sistema bilo je mnogo pokušaja objašnjenja stabilnosti sa strukturalne točke gledišta i vođene su debate oko utvrđivanja stabilnosti pojedinih tipova međunarodnih struktura dok je velika pažnja bila usmjerena i na vezu između ratova i promjene strukture. Također je, unatoč činjenici da tijekom posljednje promjene međunarodne strukture nije došlo do pojave rata između velikih sila, rat kao

¹ Kindermann, G. K., *The Munich School of Neorealism in International Politics*, University of Munich, 1985, str. 12.

² Waltz, K. N., "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, str. 27.

³ Vukadinović, R., *Teorije međunarodnih odnosa*, Politička kultura, Zagreb, 2005, str. 120

pojava kojom se učvršćuje ili mijenja postojeće stanje unutar međunarodnog sistema još uvijek ostao značajno područje teorijskog izučavanja.

Što se tiče izučavanja stabilnosti, promatrajući povijesne činjenice, značajno mjesto zauzima i potraga za destabilizirajućim faktorima unutar sistema koja ide u nekoliko pravaca od kojih je jedan promatranje stabilnih sistema koji su se kao takvi održali u određenom vremenskom periodu i pokušaj pronalaza i izoliranja onih karakteristika takvih sistema i pojava koje su se u njima događale, a koje su zajedničke tim sistemima. Drugi pravac proučavanja usmjerava se na traženje zajedničkih karakteristika sistema ili faktora koji su zajednički nestabilnim sistemima dok bi treći bio komparacija stabilnih i nestabilnih sistema te traženje karakteristika i pojava koje su egzistirale u određenom sistemu, a kojih nema ili su vremenom nestale iz drugog sistema.

Budući da se raspodjela sile i broj polova u neorealističkim razmatranjima dovode u vezu sa stabilnošću sistema, Mansfield smatra da postoji važna razlika između broja polova i koncentracije sile između njihovih pojedinačnih članova i rezultata teoretskih implikacija o promišljanju o ratu, miru i stabilnosti sistema. Ako npr. postoji bipolarna struktura koja je sačinjena od dvije jednake ili podjednake jedinice, od kojih je svaka dosta moćnija nego bilo koja preostala država u sistemu, sistem ostaje stabilan toliko dugo dok jedna ili druga bipolarna sila ne kreira nejednakost na način da poveća svoje kapacitete ili formira savez sa slabijom silom. Stoga Mansfield navodi da slijedom tvrdnji teoretičara ravnoteža snaga, rat postaje mnogo vjerojatniji kada među glavnim silama opstojе nejednakosti u sili, a iz čega slijedi da i broj polova i razina koncentracije sile među državama koje se nalaze na pojedinim polovima čine važnu odrednicu o tome kada će doći do rata.⁴

Neorealisti zastupaju mišljenje da je bipolarni sistem, kojeg karakterizira nejednakost između supersila i manje moćnih država te posjedovanje ogromnog nuklearnog arsenala u rukama tih supersila, stabilniji od multipolarnog sistema. Waltz navodi da su supersile u stanju, odnosno imaju sposobnost, nametnuti i kontrolirati nasilje. Po njemu, u bipolarnom sustavu obje supersile, slijedeći svoj instinkt za samoodržanjem, kontinuirano nastoje održati ravnotežu snaga koja je utemeljena unutar širokih granica sposobnosti, unutar kojih se nalaze i vojna i tehnološka snaga.

Međutim treba naglasiti da nisu svi znanstvenici dijelili ovakvo mišljenje određenih neorealista, a kao primjer se mogu navesti promišljanja Rosecrancea⁵ koji smatra da je u multipolarnom sustavu intenzitet konflikta niži nego u bipolarnom te također navodi da je bipolarni sustav takve prirode da su dvije supersile u isto vrijeme jako zainteresirane za sve glavne međunarodne probleme te stoga ulaze u igru s nultim rezultatom.

Spomenimo da je Waltz izazvao do tada uobičajeno, tradicionalno gledašte na stabilnost multipolarnog međunarodnog sustava prema kojem se na njega gledalo kao na najstabilniji sustav iz razloga što je imao dugu tradi-

⁴ Mansfield, E. D., "Concentration, Polarity, and the Distribution of Power", *International Studies Quarterly*, 37, 1993, str.105-128.

⁵ Rosecrance, R., "Bipolarity, Multipolarity, and the Future", u: Rosenau J. N., ed., *International Politics and Foreign Policy*, NY: Free Press, 1969, str. 324-335.

ciju europske povijesti ravnoteže snaga, zatim što je dopuštao podjelu sile i fleksibilnost stvaranja saveza te time smanjivao mogućnost da će se glavne sile zatvoriti u igru s nultim rezultatom koja može biti razriješena jedino konfliktom, na način da je pokušao objasniti da je bipolarna struktura najstabilnija potkrjepljujući svoje stajalište o izdržljivosti bipolarne strukture primjerima iz prakse, tj. odnosima dviju najvećih sila u sistemu tijekom razdoblja Hladnog rata. U ovome dijelu analize kod objašnjenja stabilnosti ista se dovodi u vezu s izdržljivošću strukture, odnosno što je struktura u određenom sistemu izdržljivija, to je sustav stabilniji.

2. Komponente stabilnosti

Na početku analize neorealističkog poimanja stabilnosti treba naglasiti da neorealisti razlikuju sistemsku stabilnost od stupnja "izvorne"⁶ stabilnosti.

Sistemska stabilnost se odnosi na opstanak jedinica sistema u određenom razdoblju, odnosno, vođeni tom logikom, sustav nije sistemski stabilan ukoliko dođe od eliminacije jedne ili više država u njemu ili im prijeti takva vrsta eliminacije. Što se tiče stupnja izvorne stabilnosti, treba naglasiti da neorealisti pridaju dosta pažnje proučavanju pitanja balansiranja silom od strane jedinica sistema jer se ravnoteža snaga smatra ključnom komponentom stabilnosti i stoga je pojam izvorne stabilnosti usmjeren na balansiranje, odnosno uravnoteženje.

Sukladno rečenom, Mesquita navodi da je sistem "izvorno stabilan" ako odnosna, relativna sila svake države unutar sistema ostaje jednaka u određenom vremenu.

Iz navedenog, kako navodi Mesquita, slijedi da je međunarodni sustav prema neorealistima vrlo rijetko izvorno stabilan iz razloga što države konstantno nastoje povećati svoje kapacitete sile s ciljem povećanja svoje sigurnosti dok bi se moglo tvrditi da je međunarodni sistem uglavnom sistemski stabilan.

Neorealisti u proučavanju stabilnosti polaze od nekoliko pretpostavki na osnovu kojih pokušavaju objasniti stabilnost/nestabilnost međunarodnog političkog sistema.

Jedna od karakteristika sistema koju dovode u vezu sa stabilnošću je svakako pretpostavka o anarhičnosti međunarodnog političkog sustava. To, prema mišljenju neorealista, znači da ne postoji vrhovna vlast koja bi bila u stanju svojom snagom nametnuti državama drugačije ponašanje od onoga kako to države same žele.

⁶ Pod pojmom "izvorna stabilnosti" (engl. *resource stability*) Mesquita podrazumijeva okolnosti u kojima su sposobnosti raspodijeljene među državama ili blokovima država na takav način da raspodjela ostane nepromijenjena tijekom vremena. Vidi: B. Bueno de Mesquita, *Principles of International Politics: People's Power, Preferences, and Perceptions*, 3rd ed., CQ Press, Washington D. C., 2006, str. 128. i 707.

Prema tome, nema izvanjske garancije sigurnosti po državu, ona je primorana osloniti se na svoje kapacitete u osiguranju svoga opstanka i sigurnosti te stoga dolazi do formiranja sustava samopomoći.

Sljedeća pretpostavka koju neorealisti vežu za stabilnost je da države predstavljaju glavne subjekte međunarodnih političkih odnosa, međutim tu ponovno treba naglasiti distinkciju koju neorealisti rade u svojim objašnjenjima međunarodnog sistema s obzirom na razinu analiza koje su usmjerene na jediničnu razinu od analiza usmjerenih na sistemsku razinu.

Nadalje, prema neorealistima, države prvenstveno nastoje povećati razinu svoje sigurnosti dok druge interese države uzimaju u obzir kada je navedeni uvjet ispunjen, a čime daju primat sigurnosti. Država prema njima ne "trguje" s ovom vrijednošću i stoga oni, s obzirom na pretpostavku da će se države prvo baviti osiguranjem svoje sigurnosti, u analize uvode takve kategorije koje bi mogle, s obzirom na tu činjenicu, objasniti postupke jedinica sistema, tj. država.

Zadnja pretpostavka u ovom izlaganju je da države konstantno nastoje povećavati svoju moć s ciljem da se ne dovedu u poziciju da svoju sigurnost dovedu u pitanje i tu je jasno da jedinice sistema nastoje proširiti svoj utjecaj iz razloga sigurnosti. Zašto je tome tako, neorealisti pokušavaju objasniti usmjeravajući se na strukturu međunarodnog sistema i njezin utjecaj na jedinice sistema te komparirajući ponašanje jedinica s obzirom na strukturalnu konfiguraciju međunarodnog sistema. Potom nastoje dati odgovore o stupnju neizvjesnosti s obzirom na strukturalno viđenje međunarodnih odnosa i s time povezanim uravnoteživanjem snaga jer smatraju da nije isti stupanj neizvjesnosti u multipolarnoj i bipolarnoj strukturalnoj konfiguraciji međunarodnog sistema.

3. Waltzova veza između stabilnosti i opstanka strukture

Govori li se o komponentama definicije stabilnosti možemo reći da Waltz stabilnost vezuje za opstanak strukture, zatim za općenitu karakteristiku anarhičnog sustava u kojem vrijedi sistem samopomoći te uz promijene strukture koje se vezuju uz promijene broja glavnih jedinica.⁷

U objašnjavanju stabilnosti sustava on također smatra da je manji broj glavnih jedinica prihvatljivije rješenje, a da bi detaljnije obrazložio svoju tvrdnju kako je manji broj glavnih aktera u sistemu bolji te da je sistem zbog toga stabilniji, posegnuo je za analogijom s ekonomijom gdje je, sukladno ekonomskim objašnjenjima, potvrđivao da relativna veličina firme utječe na opstanak firme, odnosno da veće firme lakše opstaju na tržištu od malih firmi, kao i da je stabilnost u većoj mjeri prisutna u situacijama kada je novim firmama otežan ulazak na tržište.

⁷ Waltz smatra da je sustav stabilan sve dok opstaje njegova struktura, a u sustavu "samopomoći" struktura opstaje onoliko dugo dok nema promjena u broju glavnih jedinica. Vidi: Waltz, K. N., *Theory of International Politics*, McGraw Hill, New York, 1979, str. 135.

Kao treći razlog naveo je povećanje troškova s obzirom na broj pregovarača te je apostrofirao da raznolikost učesnika povećava teškoće oko postizanja sporazuma i da njihovo povećanje uzrokuje probleme kod nadzora, održavanja i dopunjavanja sporazuma, a također se s povećanjem broja članova, prema njegovom mišljenju, kompliciraju stvari s obzirom na predviđanja budućih aktivnosti.

Waltz također smatra da u sistemu samopomoći međuovisnost slabi kako se smanjuje broj glavnih jedinica i stoga sistem postaje središnji i miroljubiviji. Waltz se u potpunosti ne slaže da međuovisnost dovodi do boljih kontakata i smanjuje mogućnost izbijanja konflikta, već, naprotiv, u brojnijim i češćim kontaktima vidi mogućnost izbijanja konflikta te se poziva na događaje iz povijesti koji potkrjepljuju činjenice da su brojni ratovi vođeni među narodima koji su često kontaktirali.

Prema Waltzu nesuglasice u razumijevanju međuovisnosti polaze od nemogućnosti u poimanju dviju stvari, od kojih je prva razumijevanje kako razlike u strukturi utječu na značenje, razvoj i efekte međudjelovanja jedinica na unutarnjoj i međunarodnoj razini dok se druga odnosi na razumijevanje kako međuovisnost država varira s njihovim sposobnostima.

On također komparira sustav prije Drugog svjetskog rata i nakon njega te navodi da su velike sile prije Drugog svjetskog rata bile više ovisne jedne o drugima od sustava nakon njega te ponovo naglašava da se stupanj međuovisnosti smanjuje kako se smanjuje broj velikih sila unutar međunarodnog sistema.

Sukladno ranije navedenim prioritetima koje neorealisti ističu, a to je prvenstveno vlastita sigurnost, on smatra da u sistemu samopomoći države nastoje izbjeći ovisnost o drugima po pitanju vitalnih dobara i usluga.

Efekti međuovisnosti nisu za sve povoljni budući da često neki dobivaju više od ostalih i u takvim slučajevima se pojavljuje asimetrična međuovisnost.⁸

Sljedeća značajka od važnosti za razumijevanje stabilnosti međunarodnog sustava proizlazi iz njegove anarhičnosti zbog čega se isti po Waltzovom mišljenju može promijeniti samo kroz promjene u principu poretka i značajnim promjenama u broju najvažnijih jedinica. Pod pojmom značajne varijacije u broju podrazumijevaju se promijene koje vode različitim očekivanjima o utjecajima strukture na jedinice.

Stabilnost sustava je stoga, dok god ostaje anarhičan, usko povezana sa sudbinom njegovih najznačajnijih članova, odnosno velikih sila.

Značajne promijene ne podrazumijevaju promjene u identitetu jedinice jer se u povijesti često događalo da pojedina članica postane velika sila s porastom sposobnosti dok su druge znale zbog smanjenja sposobnosti izgubiti značaj sile.

Waltz također daje odgovor i zašto se održao bipolarni sistem te kaže da je to zbog toga što nijedna druga članica sistema nije svojim sposobnostima dorasla kapacitetima SAD-u i Sovjetskom Savezu.

⁸ Keohane, R. O. and Nye, J. S., *Power and Interdependence*, 2d ed., NY, Harper-Colins, 1989.

4. Veza između stabilnosti i promjena u broju velikih sila u sustavu

Naredna analiza odnosi se na vezu između stabilnosti sistema i broja velikih sila unutar istog, gledajući iz neorealističke perspektive.

Prema neorealističkom shvaćanju, sistemi s dva glavna aktera imaju drugačiju kvalitetu od sistema sa tri i više glavnih aktera, ne samo zbog balansiranja nego i zbog čitavog niza drugih pojava i razlikovnih karakteristika.

Razlikovne komponente vezane za kvalitetu sustava proizlaze iz mehanizma uravnoteživanja koji je u bipolarnom sustavu smješten na unutar-nju razinu, a u multipolarnom na vanjsku, čime doprinosi fleksibilnosti sustava kojem su klasičari davali stabilizirajući atribut, dok mu je Waltz dao destabilizirajući.⁹

Gledajući s aspekta balansiranja, neparni broj sila, kao što je tri i pet, stvaraju poteškoće od kojih tri sile u sustavu predstavljaju najveću opasnost za stabilnost sustava jer dvije mogu lako uzrokovati eliminaciju treće i prelazak u bipolarni sustav.

Do 1945. multipolarni sistem je uvijek imao pet i više sila, a samo se jednom sistem multipolarnog karaktera u modernoj povijesti mijenjao, i to prelaskom na bipolarni na kraju Drugog svjetskog rata.

Ovdje također treba imati na umu razdoblje Waltzovog kreiranja teorije jer se sustav, raspadom Sovjetskog Saveza 1991. godine, ponovno promijenio iz bipolarnog na, po nekima, multipolarni, a po nekima unipolarni sustav, odnosno nastupila je *pax americana*.

Međutim, imajući u vidu realnost međunarodnog političkog života, razvidno je da se pokušava stvoriti slika modela svjetskog poretka na formuli "jedna supersila plus četiri velike sile" i "jedna supersila i nekoliko velikih sila", koje su daleko od realnosti.¹⁰

Waltz također navodi da dinamika bipolarnog sustava proizvodi mjere korekcije te da je ideologija ipak bila podređena interesu, bez obzira na to što su velesile u to vrijeme proklamirale.

5. Promijene sustava i stabilnost

Analiziranje promjena unutar međunarodnog sistema predstavlja vrlo važno područje izučavanja njegovog funkcioniranja i mijenjanja, a što je, ukoliko se radi o bitnim promjenama sistema, u uskoj vezi sa samom stabilnošću istoga.

⁹ Prema Waltzu, osnovna je razlika ta što u situaciji kada imamo samo dvije suprotstavljene strane, nejednakost može biti smještena samo na unutar-nju razinu, dok u slučaju više od dviju suprotstavljenih strana, stvaranje saveza uzrokuje dodatne načine usklađivanja, dodajući fleksibilnost sustavu. Vidi: Waltz, K. N., *Theory of International Politics*, McGraw Hill, New York, 1979, str.163.

¹⁰ Vidjeti Vukadinović R., "Izazovi novom svjetskom poretku", *Politička misao*, Zagreb, Vol XXXV, 1998, br. 2, str. 79-93.

Jedan od autora neorealističke teorijske perspektive koji se u svom radu više usmjeravao na promjene nego na kontinuitet je i Gilpin koji je u promatranju povijesti unio dinamizam kao osnovnu paradigmu oko koje analizira povijesne cikluse kao što su rađanje, ekspanzija i slom dominantnih sila.¹¹

On je osnovne tipove međunarodnih promjena podijelio u tri grupe. Prvi tip su promjene u osnovnim subjektima međunarodnog sistema, a koje najčešće nastaju kada se jedna politička organizacija zamjenjuje drugom. Drugi tip promjena su promjene sistemskog karaktera i odnose se na promjenu "vladavine"¹² u okviru međunarodnog poretka.

U okviru navedenog tipa promjene podrazumijevaju se promjene u međunarodnoj distribuciji sile, hijerarhije prestiža i prava te pravila. Navedena promjene se najvećim dijelom odnose na rast ili pad subjekta u sistemu ili na oblik kontrole u sistemu.

U ovoj vrsti promjene vidljive su sličnosti s Waltzovim konceptom, osobito u segmentu distribucije sile.

Treći tip promjene je interakcijska promjena, odnosno mijenjanje političkih, ekonomskih i drugih interakcija između subjekata u međunarodnom sistemu.

Slijedeći segment koji je od važnosti za razumijevanje promjena odnosi se na očekivane čiste dobiti od promijene sistema. U svezi toga se, po Gilpinu, trebaju na umu imati dvije stvari, od kojih je prva da se promjenama nastoje ostvariti budući dobitci dok se druga odnosi na pokušaj smanjenja prijetećih troškova. Dakle, po njemu potencijalni dobitci i gubici od nadolazećih razvoja u međunarodnom sistemu mogu iziskivati promijene sistema prvenstveno iz razloga što dugoročne dobiti nadvisuju kratkoročne, a i zbog tendencije da zbog tekućih razvoja dugoročni troškovi postanu veći od kratkoročnih koristi *statusa quo*.

Slijedom toga država će prema Gilpinovom mišljenju pokušati promijeniti međunarodni sistem samo ako ima razmjerne prednosti u odnosu na druge države, odnosno ako je ravnoteža snaga unutar međunarodnog sistema u njihovoj prednosti.

Te prednosti mogu biti organizacijske, vojne, tehnološke, ekonomske i mješovite, a najučestalije prednosti modernoga doba odnosile su se na tehnološke inovacije na području vojnog arsenala i/ili industrijske proizvodnje.

Imamo li u vidu Gilpinov stav po pitanju stabilnosti, odnosno njegove tvrdnje da je međunarodni sistem stabilan, odnosno u stanju ekvilibrija ako niti jedna država ne vjeruje u korisnost promjene sistema, razvidno je da se kompletna tematika stabilnosti može promatrati i kroz prizmu promjena, kao i obrnuto.

Što se tiče predviđanja ponašanja država, treba naglasiti da je za očekivati, prema Gilpinovom mišljenju, da će država, dok ima značajne prednosti nad drugima, nastojati proširiti i povećati svoju kontrolu unutar međunarodnog sistema.

¹¹ Vukadinović, R., *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004, str. 60.

¹² Termin "vladavina" odnosi se na utjecaj glavnih sila na sustav i njegov poredak.

Mišljenja je da se u svakom međunarodnom sistemu kontinuirano događaju političke, ekonomske i tehnološke promijene koje obećavaju dobitima ili prijete gubicima članovima sustava. U većini slučajeva ti potencijalni gubici ili dobiti su minimalni i stoga su potrebne samo dodatne korekcije da bi se vodilo računa o njima. Takve se promijene događaju unutar postojećeg međunarodnog sistema stvarajući stanje *statičkog ekvilibrija*.¹³

Stabilnost sistema se također promatra na način da se smatra da nije sporno da se u svakom sistemu procesi neuravnoteženja i prilagodbe konstantno događaju i da u slučaju nepostojanja velikih potencijalnih čistih dobitaka od promjene sistem nastavlja postojati u stanju ravnoteže, tj. stabilnosti.

Potom dolazimo do najznačajnije Gilpinove konstatacije koja se odnosi na pojavu nestabilnosti u međunarodnom sustavu, a to je da se diferencijalni porast sila različitih država u sistemu smatra uzročnikom nestabilnosti.

Taj diferencijalni porast sila posljedica je tendencije porasta sila koji nastaje uslijed političkih, ekonomskih i tehnoloških razvoja.¹⁴ Pod pojmom sile Gilpin podrazumijeva vojne, ekonomske i tehnološke sposobnosti država.

Sukladno navedenom može se zaključiti da se elementi nestabilnosti, odnosno kako Gilpin navodi, elementi systemske neravnoteže, mogu svrstati u dvije skupine.

U prvu skupinu spadaju prije svega vojne, tehnološke i druge promjene kojima se povećavaju mogući dobiti od teritorijalnih osvajanja ili od promjena međunarodnog sustava na druge načine. U drugu skupinu bi spadao diferencijalni rast u sili među državama unutar sistema koji ukazuje na koštanje promjena sistema.

Zatim se dolazi do temeljnog slaganja Gilpina i Waltza prema kojima preraspodjela sile, odnosno distribucija sposobnosti, unutar sistema može predstavljati destabilizirajuću komponentu.

Distribuciju sposobnosti koja se mijenja tijekom vremena Gilpin smatra možda najvažnijim faktorom koji leži unutar procesa međunarodnih političkih promjena.

Vežu sile i stabilnosti može se detektirati i iz Gilpinovog stava da povećanjem sile mogu porasti apetiti pojedinih članica sistema s obzirom na njihove interese, a što može dovesti do neravnoteže i samim time do nestabilnosti.

Stanje neravnoteže, sukladno Gilpinovoj prvoj točki nestabilnosti, je stanje u kojoj su politički, ekonomski i tehnološki razvoji značajno povećali potencijalne dobitke ili smanjile potencijalne troškove onim državama ili državi koje žele promjene međunarodnog sistema.

¹³ Gilpin u razmatranja stabilnosti sistema uvodi termin *relativna stabilnost sistema* koja je, prema njegovom mišljenju, uvelike determinirana njegovim kapacitetom da dovede u red zahtjeve onih jedinica koje su pod utjecajem promjena političkih i drugih uvjeta. Vidi: Gilpin, R., *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

¹⁴ Gilpin također smatra da je najdestabilizirajući faktor u međunarodnim odnosima tendencija da se sila članica sistema mijenja zbog političkih, ekonomskih i tehnoloških razvoja, te stoga s vremenom diferencijalni porast sila različitih država u sistemu uzrokuje temeljnu preraspodjelu sila unutar sistema. Vidjeti: Gilpin, R., *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, str.13.

Stoga sprečavanje gubitaka ili povećavanje dobiti postaje motivacija za promjenu sistema i dolazi do razdora između postojećeg sistema i potencijalnih koristi pojedinih država koje žele promijeniti sustav.

Do krize u međunarodnom sistemu, a samim time i pojave nestabilnosti, dolazi ukoliko zbog procijene dobiti i troškova određena moćna sila ili više njih poduzmu aktivnosti s ciljem promjene sistema. Krize se mogu riješiti mirnim putem, ali najčešći je način, po riječima Gilpina, u povijesti bio rat, i to hegemonski rat pod kojim se podrazumijeva rat koji dovodi do profiliranja dominantnih sila sistema. Ukoliko nakon hegemonskog rata dođe do stvaranja novog *statusa quo*, promjena sistema je dovršena.

Po Gilpinu, strukturalni faktori uzrokuju stabilnost ili nestabilnost međunarodnog sistema čime olakšavaju ili otežavaju međunarodne političke promijene, gdje opet vidimo značajno slaganje s Waltzovom koncepcijom.

6. Velike sile, stabilnost i pojave ratova

Vrlo važno razmatranje Waltz posvećuje nuklearnom naoružanju i opovrgava mišljenja nekih autora da je posjedovanje nuklearnog arsenala razlog zbog kojeg pojedina jedinica dolazi u obzir da postane velika sila. On napominje da kao što barut nije doveo druge velike sile u sustav, tako niti posjedovanje nuklearnog oružja neće uzrokovati dolazak treće sile i preobrazbu bipolarnog u multipolarni sustav jer je dobro poznata činjenica da je sustav bio bipolarni i kada Sovjetski Savez nije raspolagao nuklearnim arsenalom te dodaje i to da nuklearno oružje ne izjednačava moć država jer ne mijenja ekonomsku podlogu moći države. Također napominje i da se SAD i Sovjetski Savez kao velesile ne razlikuju od drugih u posjedovanju pojedinog oružja, već po svojim sposobnostima iskorištavanja vojne tehnologije u velikim dimenzijama i u znanstvenim granicama.

Sila, prema Waltzu, održava poredak, a upotreba sile signalizira mogućí raspad i stoga u međunarodnim odnosima države koje utječu na očuvanje sistema trebaju što manje upotrebljavati silu.

Velike sile, za razliku od jedinica s manjim sposobnostima, imaju šire mogućnosti za ostvarenje svojih ciljeva od same upotrebe sile, kao što su pregovaranje, nagovaranje, ekonomsko pregovaranje i potkupljivanje, povećavanje pomoći i, na kraju, prijetnje.

Naime, prema neorealističkom shvaćanju, uključenost velikih sila u ratove izvire iz njihove pozicije u međunarodnom sistemu, a ne iz nacionalnih karakteristika, i stoga velike sile ratuju kada su na vrhu ili blizu vrha, a postaju miroljubive kada oslabe.

Što se tiče ratova i velikih sila, u konačnici i Waltz i Gilpin dolaze do istovjetnih zaključaka iako se razilaze na svom putu dolaska do njih.

Njihovo vezivno tkivo je ravnoteža snaga, tj. uravnoteživanje snaga unutar sustava, koja predstavlja jednu od najvažnijih stvari za poimanje stabilnosti međunarodnog sustava, a kojoj je u neorealističkoj teoriji poklonjena izrazita pažnja.

Kada govori o općim dobitcima, Waltz navodi da su na međunarodnom planu zajednički projekti neostvarivi zbog nemogućnosti osiguranja suradnje "neposlušnih", a zajednička dobra se ne mogu ostvariti jer oni koji ulažu u njih ne mogu ostvariti dobiti jer određeni članovi ne žele podijeliti troškove.

Dakle tiranija malih odluka se ne može slomiti kako je to na državnoj razini i stoga javna dobra nisu adekvatno "isporučena".¹⁵

Sljedeća analiza neorealističke teorije odnosila bi se na pokušaj neorealista u objašnjenju utjecaja glavnih sila na promjenu sistema, a čime se direktno utječe i na njegovu stabilnost. Naime, prema neorealističkom shvaćanju, u multipolarnom sustavu jedna ili više glavnih sila može pobjedom u ratu maknuti određenu glavnu silu s dotadašnjeg mjesta u sustavu. Time se, reduciranjem multipolarnog sustava na tripolarni ili bipolarni, mijenja struktura sistema, a takvi ratovi se nazivaju "ratovi transformacije sistema".

Kao potvrdu ove teze može se navesti da je u modernoj povijesti takvu karakteristiku imao Drugi svjetski rat.

Što se bipolarnog sustava tiče, neorealisti smatraju da su aktivnosti moguće u smjeru pokušaja nametanja hegemonije i u smjeru pokušaja pomažanja određenoj srednje jakoj sili da postane velesila i tako postane jedna glavnih sila.

Velike sile, prema Waltzu, imaju interes u onim područjima čija bi nestabilnost mogla dovesti do njihove uključenosti u ratove. Na stabilnost se također može utjecati ukoliko se pojavi želja za kontrolom od strane pojedine velike sile jer uslijed te želje može doći do sukoba sa silom koja ne želi da joj se pojedini oblik kontrole nametne.

Ta želja za kontrolom se, prema mišljenju neorealista, u ovom objašnjenju Waltza, može smanjiti ukoliko se smanji stupanj međuovisnosti.¹⁶

Na prvo mjesto uzroka ratova koji se dovode u vezu sa stabilnošću sistema, Waltz pozicionira neizvjesnost, a koja značajka u neorealističkom poimanju predstavlja jednu od osnovnih komponenti nestabilnosti i u vezi je s uravnoteživanjem snaga.

Sljedeću stvar koju Waltz apostrofira je pogrešno procjenjivanje ravnoteže snaga od strane velikih sila. Naredna komponenta se odnosi na jasnoću smjera dolaska potencijalne opasnosti zbog čega neorealisti preferiraju bipolarni sustav u kojem je vrlo jasno iz kojeg smjera može doći potencijalna opasnost.

Kada govore o svojoj argumentaciji o stabilnosti bipolarnog međunarodnog sistema, neorealisti ističu tri kvalifikacije od kojih se prva veže za činjenicu da svaka od velikih sila ima motivaciju biti obazriva i održati duopolističku ravnotežu, pa, iako je to važno pitanje, događa se da se tako ne postupa te da neka od sila ne izvrši svoju ulogu u duopolističkom balansiranju.

Druga kvalifikacija se odnosi na značenje pojma stabilnosti te stoga ne dolazi do razmimoilaženja mišljenja Waltza i Gilpina kada Waltz kaže da je multipolarni sustav koji sačinjavaju jedinice približno jednakih sila nesta-

¹⁵ Ibid., str. 197.

¹⁶ Ibid., str.209.

bilan iz razloga što su jedinice u tom sustavu najnaklonjenije nasilju. Ovdje je važno napomenuti da se radi o mjestu gdje se u direktnu vezu dovode nestabilnost sistema i pojava nasilja, tj. argumentacija da je sustav nestabilan dolazi iz smjera povijesnih činjenica o pojavi nasilnih konflikata.

Analogno tome može se doći do zaključka da je bipolarni sustav stabilniji jer najvažnije sile toga sustava nisu direktno bile uključene u međusobne ratove, međutim takva tvrdnja bila bi ishitrena i neutemeljena dok se ne bi ispitala sve raspoložive relacije, pojave, faktori i okolnosti koji su mogli dovesti do ishoda odsustva ratnog sukoba između supersila.

Sljedeća kvalifikacija koju neorealisti ističu dolazi iz područja oligopolističke¹⁷ teorije gdje se može primijeniti teorija kartela¹⁸.

7. Zaključak

Imajući u vidu da će karakter međunarodne stvarnosti u bližoj i u daljoj budućnosti biti takav da se međunarodni odnosi neće moći razumjeti niti predvidjeti bez pomoći realističke koncepcije, razvidno je da će neorealizam i u budućnosti biti nezaobilazan u traženju odgovora na kompleksnost međunarodnog političkog života.

Neorealistička teorija poboljšala je one segmente klasičnog realizma koji nisu dovoljno razrađeni te odbacila one koji su kontroverzni i koji su priječili daljnji razvoj teorije.

Uvodi se sistemski pristup, struktura se stavlja na prvo mjesto u međunarodnom sistemu, dinamika se vrednuje i analizira te se pažnja posvećuje osim konstantama i promjenama u međunarodnom sistemu dok sila više nije sama sebi svrha.

Neorealisti rade otklon od klasičnog realizma jer državnici i njihovo subjektivno vrednovanje više nisu u centru pažnje, već se u središte postavlja struktura međunarodnog sistema, posebno relativna raspodjela sile unutar njega, i stoga je uloga državnika manje važna budući da je njihovo ponašanje uvjetovano od strane strukture.

Fokus se više stavlja na sigurnost nego na resurse koji doprinose povećanju sile te se stoga diskusija premješta s ideje da države žele prikupiti što je moguće više sile na ideju da države teže optimalizaciji sile sa svrhom ostvarivanja sigurnosti.

Jedna od temeljnih značajki pretpostavki Waltzove neorealističke teorije je *decentralizirana anarhična struktura* među državama, a što svakako

¹⁷ Pod pojmom "oligopol" podrazumijeva se tržišni položaj poduzeća kod kojih se na tržištu kao proizvođači, odnosno prodavatelji, pojavljuje manji broj poduzeća. Osnovna je karakteristika oligopolnog tržišta što svaki od njegovih sudionika ima velik ili značajan udio na tržištu koji ovisi o uspješnosti njegovog poslovanja, ali isto tako i njegovih suparnika na tom tržištu. Iako se oligopol na tržištu ponaša analogno monopolu, (...) ipak je jedan od glavnih ciljeva poslovne politike oligopola nastojanje da povećati ili bar zadrži svoj udio na tržištu, tzv. *homeostatska ravnoteža*. (Vidi: Baletić, Z. i dr., *Ekonomski leksikon*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", MCMXCV, Zagreb, str. 617.

¹⁸ Pod pojmom "kartelni sporazum" podrazumijeva se dogovor nekoliko oligopolnih poduzeća o zajedničkom nastupu na tržištu nekog proizvoda ili usluge. Ibid., str. 380.

odgovara međunarodnoj stvarnosti. Na osnovu te činjenice izvodi se da je razlika među državama koje imaju iste primarne funkcije način na koji te funkcije obavljaju u skladu sa svojim sposobnostima, dok promjene u strukturi nastaju promjenama vezanim za distribuciju sposobnosti, tj. međunarodne promjene se događaju kada velike sile "rastu" ili "padaju" i kada se u skladu s time mijenja ravnoteža snaga, što se na kraju često razrješava ratom između velikih sila.

Temeljem ovog objašnjenja vidljiva je poveznica strukture sistema, odnosno promjene iste, distribucije sposobnosti, ravnoteže snaga i pojave ratova između velikih sila.

Ovo objašnjenje je ključna točka neorealističkog poimanja stabilnosti i u njoj su apostrofirane one bitne karakteristike i pojave u međunarodnom sistemu koje imaju veze sa stabilnošću, a koje komponente su neorealističkom teorijom uvezane i objašnjene.

Neorealisti u kalkulacije o stabilnosti uključuju "neizvjesnost" i smatraju da postoje dvije osnovne razine stabilnosti, od kojih se prva razina odnosi na opstanak jedinica sistema u određenom razdoblju dok se druga odnosi na pitanja balansiranja silom od strane jedinica sistema jer se ravnoteža snaga smatra ključnom komponentom stabilnosti.

Oni također smatraju i objašnjavaju da distribucija sile u međunarodnom sustavu predstavlja glavni faktor u determiniranju stabilnosti sistema te u objašnjavanje stabilnosti uvode pojam distribucija sposobnosti jer po njihovom mišljenju međunarodni sustav ostaje održan, tj. stabilan, ukoliko distribucija sposobnosti među glavnim silama ostane nepromijenjena.

Osim navedenog, a s obzirom na kritike da nije zastupljena jedinična razina analize, "strukturalni realisti" su svojim sektorskim pristupom i transformacijom dubinske strukture otvorili nove putove neorealističkoj koncepciji.

Oni dakle uvode proučavanje interakcijskih kapaciteta kao treću razinu analize kako bi upotunili dotadašnja objašnjenja međunarodnog sistema.

S obzirom na navedeno, a i s obzirom na realnosti međunarodnog političkog života, može se zaključiti da je neorealistička teorija u stanju dati odgovore na objašnjenja pojava i pojedinih karakteristika međunarodnog političkog sistema koje mogu imati utjecaja na njegovu stabilnost te stoga svako sistemsko teorijsko razmišljanje o stabilnosti neće proći bez osvrta i uvažavanja neorealističke teorije, i to sve dok se ne pojavi neka nova teorija o međunarodnom sistemu koja će biti u stanju na svoj revidirani, ili potpuno novi, način dati odgovore o funkcioniranju međunarodnog sistema.

Neorealistička teorija ne predstavlja teorijski pristup koji je zatvoren i na temelju kojega se ne mogu stvarati nove koncepcije i objašnjenja međunarodnog političkog života te će stoga u objašnjenju stvarnosti i predviđanju budućih događaja te ponašanja u međunarodnom sustavu i nadalje ostati značajan teorijski koncept.

Literatura

- Baletić, Z., i dr., *Ekonomski leksikon*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", MCMXCV, Zagreb
- Bueno de Mesquita, B., "Principels of International Politics: People's Power", *Preferences, and Perceptions*, 3rd ed., CQ Press, Washington D.C., 2006.
- Gilpin, R., *War and Change in World Politics*, Cambridge Univerity Press, Cambridge, 1981.
- Keohane, R. O. and Nye, J.S., *Power and Interdependence*, 2d ed. NY, Harper-Colins, 1989.
- Kindermann, G. K., *The Munich School of Neorealism in International Politics*, University of Munich, Munich, 1985.
- Mansfield, E. D., "Concentracion, Polarity, and the Distribution of Power", *International Studies Quartely*, 37, 1993.
- Rosecrance, R., "Bipolarity, Multipolarity, and the Future", u: Rosenau J. N. ed., *International Politics and Foreign Policy*, NY, Free Press, 1969.
- Vukadinović, R., Čehulić L., *Politika europskih integracija*, Topical, Zagreb, 2005.
- Vukadinović, R., *Politika i diplomacija*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
- Vukadinović, R., *Teorije vanjske politike*, Politička kultura, Zagreb, 2005.
- Vukadinović, R., *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
- Vukadinović, R., *Teorije međunarodnih odnosa*, Politička kultura, Zagreb, 2005.
- Vukadinović, R., *Teorije o međunarodnim odnosima*, CCD, Zagreb, 1978.
- Waltz, K. N., *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, New York 1979.
- Waltz, K. N., *Čovjek, država i rat*, Barbat, Zagreb, 1998.
- Waltz, K. N., "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Cambridge, Vol. 25, (Summer 2000), br. 1

Summary

**The Challenges of Stability in the
IR Theory of Neorealism**

Scholars who support the theory of neorealism aim at explaining different developments within the international system as well as the characteristic related to its stability. Analyzing stability of international system presents the focus for neorealist's whether it is an integrated unity as in the case of Waltz, or special area of creating the framework for analysis of the problems of war and changes in world politics, as in the case of Gilpin. The challenges of analyzing the stability among the scholars of neorealism presented and will present the important area of theoretic interest. On the other hand other theoretical perspectives such as liberal institutionalism tend to analyze structural realism as well.

Key words: stability of international system, security components, balance of power, big forces